

התיקון שבתיקון - ליל שבועות במבט קהילתי / דויד בורבק

ישיבת ההסדר "אהבת ישראל" נתיבות

ר' יעקב ריישר בעל החק יעקב האשכנזי ור' חיים יוסף דוד אזולאי שפעל בארץ ישראל צפון אפריקה ואיטליה.

כך אומר בעל החק יעקב:

עוד כתבו האחרונים שלא לישן בלילה רק לעסוק בתורה והשכר הוא גדול וכבר נתפשט המנהג הזה בעיני המון עם ללמוד יחד בעשרה על פי התיקון ולומר קדיש וטובלין כשיאור היום ויש טובלין בערב הרגל. ובבית מורי חותני זקני הגאון לא נהגו כך ללמוד בעשרה רק כל אחד ואחד לומד ביחידות כי עיקר תיקון לא תיקנו רק בפני עמי הארץ שאינן יודעין ללמוד על כן אומרים התיקון⁶.

החק יעקב מתאר את התפשטות המנהג לקרוא את התיקון בעשרה, אך מוסיף שמכיוון שהתיקון נועד לעמי ארצות שאינם יודעים ללמוד, בבית חותנו לא נהגו לקרוא את התיקון אלא למדו תורה כל אחד בעצמו.

החיד"א לעומתו רואה בתיקון הספציפי, בטקסט הספציפי שיצא מבית מדרשו של רשב"י והאר"י חלק אימננטי מהמנהג ללמוד בליל שבועות, שהרי אותם אלה שתקנו את המנהג ללמוד בליל שבועות קבעו גם מה יש ללמוד בתיקון זה, ואין שום טעם לשנות את המנהג:

זה מנהג קבוע ברב ישראל, יצאו קבוצים, פמליות פמליות, ללמוד באהבה תיקון המסודר, ויאר את הלילה, ואשר הן לו כסף לעשות הדברים כמשפטן, יזהר לקרות הסדר המתוקן מרבנו האר"י זכר צדיק לברכה, והוא המפורסם בכל תפוצות ישראל מכמה מאות שנים⁷.

החיד"א ממשיך ואף תוקף את התופעה ללמוד קטעים שאינם כלולים בתיקון ליל שבועות המקורי:

לוח השנה היהודי שזור לכל אורכו בחגים וימים טובים. ימי אבל או זיכרון היסטורי, ימי שמחה לאומית וימי תשובה וסליחה. לכל חג וחג לאורך השנה יש את המסר שלו, האמירה הגדולה שהוא מעניק לשנה היהודית וממילא לחיים היהודיים, בפסח זוהי החירות, בסוכות האמונה, בראש השנה ויום הכיפורים הסליחה והחזרה בתשובה וכו'. הוגים רבים מביאים כי בכל יום טוב וחג מתגלים "אורות עליונים" שפעלו בזמנו של האירוע ההיסטורי אותו אנחנו מציינים ולכן כל יום טוב וחג הוא זמן המסוגל לקנות את אותו הכוח ולאמץ אותו¹.

חג השבועות הוא עוף מוזר בלוח השנה היהודי, אין לו תאריך קבוע ואף המנהגים הנהוגים בו, תיקון ליל שבועות, עיסור בית הכנסת בקישוטים מן הצומח ואכילת מאכלי חלב, אינם מופיעים כלל בשולחן ערוך (שנים מהם מופיעים בדברי הרמ"א). גם המסר של חג השבועות לוטה בערפל ואינו בהיר וחד כמו בחגים האחרים.

בדברים הבאים אנסה לשפוך אור על המסר של חג השבועות כפי שהוא מתגלם במנהג לימוד התורה בליל השבועות ובלקחים הגדולים של החג שעלינו לקחת עמנו כצידה לדרך לשאר ימות השנה.

המנהג ללמוד תורה בליל שבועות הינו מנהג עתיק המיוחס כבר לימי הדור הרביעי לתנאים, ימי רשב"י². בהמשך הוא מתואר בדברי ר"ח ויטאל³ שאף מביא את הטקסטים הספציפיים שיש ללמוד באותו ערב, בשל"ה⁴, במגן אברהם⁵ ועד לימינו אנו שבהם מנהג תיקון ליל שבועות הוא מנהג רווח בקרב קהילות ישראל.

מחלוקת מעניינת ביותר הנוגעת לטקסט אותו יש ללמוד בליל השבועות היא המחלוקת בין שני בני המאה ה-18,

¹ מהר"ל גבורות השם פרק מ"ו, רמח"ל דרך השם חלק ד' פרק ח', חיד"א לב דוד פרק כ"ט, ר' יוסף חיים בן איש חיל חלק ד' כלה א', הראי"ה קוץ אגרות הראי"ה כרך ב' אגרת שע"ח.

² הקדמת הזוהר דף ח ע"א, זוהר אמור דף צ"ז ע"א

³ שער הכוונות עמ' פ"ט.

⁴ של"ה, מסכת שבועות דף כ"ט ע"ב.

⁵ מגן אברהם, אורח חיים, סימן תצ"ד, ד"ה "איתא".

⁶ חק יעקב, אורח חיים סימן תצ"ד סעיף קטן א' ד"ה עוד.

⁷ לב דוד, פרק לא.

על אף המחלוקת הברורה בין שני הפסוקים ניתן למצוא בדבריהם מכנה משותף, הן החיד"א והן בעל החק יעקב מחפשים את הפתרון עבור עמי הארצות, עבור אלו שאינם מסוגלים לעסוק בטקסט אותו הם רואים כנעלה ביותר. שניהם נלחמים על מקומם של בעלי הבתים בבית המדרש בתיקון ליל השבועות ואף מוכנים לוותר לטובת מטרה זו על הלימוד שנראה בעיניהם כאידיאלי.

בכך מחזיר אותנו הדיון בעניין ליל שבועות אל ראשיתו, מהו המסר הגדול של חג השבועות, מהי האמירה שלו?

עונה על כך החיד"א:

כל קבל דנא, כי בא מועד, ימים אשר נחו בהם היהודים לפני ההר הגדול במעלה, הלא מזער כמידתו לכל רוח נשברה. ההר חמד, אלוהים, הר סיני זה, שם ישבנו והיינו לאחדים, ויחן שם ישראל כאיש אחד ועל ידי זה פסקה זוהמתנו וזכינו לקבל התורה. ומן היום ההוא והלאה, הימים הללו קודש הם ומסוגלים לטהר. ואף גם זאת, ימים טובים לקנות ענוה ואחדות עם ישראל כאשר היה לימים ראשונים במעמד המופלא והנורא לפני הר סיני ואף גם להבין ולהשכיל בתורה... ואם כן, אם יתעורר האדם בימים האלו, ניצב על הקושרים קשר של קימא בענוה ובאחדות והשתדלות להבין התורה לפי מדרגתו – אין ספק דשעתא קיימא ליה, יעשה לו סגולה יותר ויותר משאר ימים... ויחן שם ישראל כאיש אחד, באחדות נמרץ וזכינו לקבל התורה הקדושה. איכא השתא עת הזמיר הגיע, אם תעירו ואם תעוררו את האהבה, לדבק בתורה ועבודה ואהבת רעהו – אין ספק כי רשפי אש התעוררותם יערה עליהם רוח ממרום וגמירי: הבא לטהר מסייעין אותו... ולפי הדבקות והתעוררות האדם לשוב ולתלמוד תורה ולענוה כן יעשה לו. זכה – מוסיפין לו דכילין ליה בקבא רבא.⁸

החיד"א קובע כי עיקרו של חג השבועות הוא קניית ענוה ואחדות. דרך שני מושגים אלו יכול עם ישראל לקבל בצורה אמיתית את התורה.

ענוה ואחדות הם למעשה שני צידיו של אותו המטבע. חברה שפרטיה ענוים, לא רואים את עצמם כמרכז, מסוגלים לוותר על מאווייהם הפרטיים ויודעים לתת

ויען שמעתי, כי קצת לומדים קבעו ללמוד פרק מהרמב"ם, מהי"ד החזקה, ויש שלמד האידרא, ולא רצו ללמוד תיקון האר"י זכר צדיק לברכה – פסוקי התחלת הפרשיות ונביאים וכתובים וסופן. את קסתי נתתי, אשר לא טוב עשו לעשות במה לעצמן ולשנות מנהג כל ישראל, והגם כי יאמרו כי דלים הם ולא אסיקו בסתרי תורה, כמה דמסיק תעלה מבי כרבא, והתיקון הלז בנוי ומשכולל על פי הסוד. רוח יזרעו, כי הגם כי לא ידעו רזי התורה, מכל מקום, חיובא רמיא עליהו ללמוד הסדר הלז בכלל כל ישראל, ומה גם, כי כן יסד המלך, רבנו האר"י זצ"ל, ובשגם לא ידעו ולא יבינו על מה אדניה הוטבעו – קריאתה זו הלילה. ומה גם דמפורש בזוהר הקדוש דתיקון לילה זה, למעלי באורייתא מתורה לנביאים, ומנביאים לכתובים, ובדרשות דקראי, וברזי דחכמתא עיין שם. ובכן, ישתקע ולא יאמר שום לימוד בלילה הקדושה הזו, עד אשר יקראו מתורה לנביאים ומנביאים לכתובים ואחר כך ילמדו במקום שליבם חפץ – בזוהר הקדוש ובמאמרי המדרש המודפסים אצל התיקון כי בזה יצאו ידי חובה אמרי קודש בספר הזוהר. והתימה על האנשים האלה, המשנים מנהג כל ישראל, דמי שאמר לקרות הלילה הזה בחבורה, שהם רשב"י וחברוהי קדישין והאר"י זכרוננו לברכה, הן הם אמרו שילמדו תנ"ך וכו'. ומאחר דנחתי לקיים דבריהם, מדוע מאנו לקבל הסדר דתיקון רבנן? ואשרי הנזהר בהם בשמרם עקב רב, ועם שונים אל תתערב.

החיד"א דוחה אפוא את השינוי במנהג ואת הרצון ללמוד ספרים וקטעים אחרים שאינם מופיעים בתיקון המקורי. הבדל משמעותי נוסף בין דבריו לבין דברי החק יעקב, הוא שהחיד"א רואה ברצון לשנות וללמוד קטעים אחרים דווקא רצון של עמי הארצות שקשה להם להבין את דברי הזוהר, ולא של תלמידי החכמים שיכולים להסתדר בקלות יחסית עם הקטעים המופיעים בתיקון.

ברצוני להציע נקודת התבוננות העולה בין השיטין במחלוקתם של בעל החק יעקב והחיד"א אשר יכולה להאיר באור שונה את עניינו של תיקון ליל שבועות בפרט ואת עניינו של חג השבועות בכלל.

⁸ לב דוד, פרק לא.

מסוימת גם הישיבות התיכוניות) הופכת, לטוב ולמוטב, את החוויות המשפחתיות לחוויות ישיבתיות. קבלת שבת במנגינת קרליבך האקסטטית בישיבה, מדברת הרבה יותר אל נפש התלמיד והוא מתחבר אליה הרבה יותר מאשר קבלת השבת בבית הכנסת של בעלי הבתים בו הוא מתפלל עם אביו. זמירות השבת בישיבה הופכות להיות חלק אינטגרלי הרבה יותר מזמירות השבת המסורתיות בבית אבא ופעמים רבות נוצרים אף שינויי מנהג בתפילה על פי מנהג הישיבה. ברמה הרחבה יותר יוצרת מגמה זו שתי חוויות, שני מימדים של החיים היהודים – מימד הישיבות ומימד בעלי הבתים. מימד של חוויה עוצמתית תוך הכנה, לימוד וחיבור ומימד של חוויה עוצמתית פחות ואף מתנצלת, של בעלי בתים העמלים לפרנסתם ומשתדלים להתכונן ולחוות כמה שאפשר את אוירת החג.

באופן מסורתי מחלקות הישיבות הגבוהות את החגים לחגים ישיבתיים וחגים משפחתיים, לכולי עלמא יום כיפור הוא חג הנחוג בישיבה ואת חג הפסח וחג הסוכות מציינים בחיק המשפחה. חלוקה זו באה לידי ביטוי ביציאה המסורתית לחופשת "בין הזמנים" ויש לה השפעה אדירה על אופיים של החגים הללו. אם ליל הסדר היה נחוג במסגרת ישיבתית הוא היה ליל סדר שונה לחלוטין מליל הסדר המשפחתי - הרבה פחות פולקלורי והרבה יותר למדני. הוא הדין גם לגבי חג הסוכות.

חג השבועות נחשב לחג של ישיבה, כך בעולם הישיבות וכך גם בישיבה שלנו. לקראת חג השבועות אנחנו התלמידים מתכוננים לשיעורים המיוחדים, ללימוד בחברות ובחבורות, לאווירה המיוחדת של בית המדרש לאורך הלילה ולתפילת שחרית בוותיקין בסופו. חג השבועות בישיבה מאופיין בנהירה של בוגרים, חיילים וחברים לישיבה ובאווירה מרוממת של לימוד תורה וקבלתה יחד כחבורה מלוכדת הלומדת תורה במשך כל השנה ומגיעה לשיאה בליל החג. לעומת זאת, בבתי כנסת רבים מאופיין החג בהתנצלות מסוימת של הלומדים שאינם מיושבי בית המדרש ביום-יום, על אף ההשתתפות בשיעורים תורניים (יותר ופחות) המועברים על ידי מתפללי בית הכנסת או רבנים העוברים מבית כנסת לבית כנסת לאורך הלילה.

הנתק בין החוויה הישיבתית לחוויה ה"בעלי-ביתית" צורם במיוחד בעקבות דבריו של החיד"א אותם ראינו

לזולתם את המקום הראוי לו, היא חברה שיש בה אחדות. וכך גם להפך, חברה שיש בה אחדות, בה הפרט מרגיש מספיק בנוח - היא חברה שבה הפרט לא צריך להיאבק על מקומו, וממילא מרשה לעצמו להתנהג בענווה ובשלווה עם עמיתיו לחברה. במילים אחרות, בחברה המורכבת מפרטים אינטרסנטים שונים, הפרט חייב לשמור על האינטרסים של עצמו על מנת שהם לא ייפגעו. לעומת זאת, בחברה נטולת אינטרסנטים פרטיים, כלומר חברה בעלת אינטרס משותף, יכול הפרט לחיות בשלווה בגלל שאף אחד מהפרטים האחרים באותה חברה לא יאיים על מקומו. הפוסקים מציבים למעשה עמדה ברורה כי התיקון הפרטי, ההשגה הפרטית בתורה, חייבת לעבור דרך הענווה – הדאגה לזולת, ותיקון החברה.

גם מעמד מתן תורה המקורי התאפשר רק בזכות חנייתם של עם ישראל "כאיש אחד בלב אחד" (לעומת שאר החניות שהיו "בתרעומת ובמחלוקת"), על ידי משה רבנו שהיה העניו מכל אדם ובהר סיני שהוא השפל שבהרים.

הדרך לקבל את התורה, כיחידים וכחברה, היא דרך האחדות. רק כך אפשר לעמוד באתגר הגדול שמציב הקב"ה לעם ישראל לפני מתן התורה: "והייתם לי סגולה מכל העמים כי לי כל הארץ. ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש"⁹.

עניינו של חג השבועות הוא לא רק השגותיו של האדם הפרטי, אלא יצירה, או חיזוק, של קהילה לומדת, המקבלת יחד את התורה. קהילה של ציבור המורכב מתלמידי חכמים שתורתם אומנותם ומבעלי בתים העמלים לפרנסתם ומשתדלים לקבוע עיתים לתורה, ומסוגלים לשבת יחד ולעבור תהליך של לימוד והפנמה. קהילה המורכבת מפרטים המסוגלים לוותר כל אחד על חווייתו הרוחנית האגוצנטרית-פרטית, על מנת ליצור חוויה רוחנית קהילתית. אתגר זה דורש מכל אחד מחלקי החברה להתגמש: מצד אחד על בעלי הבתים להתאמץ ולעסוק בתכנים שהם לא מורגלים בהם (לפי החיד"א), ומאידך על תלמידי החכמים לקבל את המצב הזמני שבו לא כל באי בית המדרש הם תלמידי חכמים (על פי החק יעקב), ואולי אף נכפה עליהם ללמוד ספרים שאינם מביאים אותם לידי סיפוק.

ברצוני לשתף את הקורא במחשבות העולות בראשי בעקבות לימוד הנושא. הישיבה הגבוהה (ובמידה

⁹ שמות, פרק יט, פסוקים ה-ו.

לעיל. הרי חג השבועות ראוי להיות חג של קהילה, חג של ציבור!

לדעתי, על מנת ליצור חוויה קהילתית המשלבת את תלמידי הישיבות ובעלי הבתים חובה עלינו לפתוח את שערינו בפני בעלי הבתים שסביבנו (ולא רק בפני חברי הקהילה הצעירה המצומצמת) ואף להתאים את תוכן השיעורים ולוח הזמנים בלילה (או לפחות בחלקו) ליכולתם התורנית ועולמם התרבותי תורני של האורחים הרצויים.

ליל השבועות הקהילתי יכול וצריך להוות קרש קפיצה לקשר בין הישיבה והקהילה אליה היא משתייכת. על ידי לימוד משותף וקבלת תורה משותפת באירוע השיא של מתן התורה יתפתחו קשרי ידידות בינינו לבין חברי הקהילה ויכולה להיווצר פלטפורמה לקשר קהילתי-ישיבתי לאורך השנה. קשר שיכול לבוא לידי ביטוי בחיזוק בית מדרש הקהילתי לדוגמא, או על ידי חיזוק הקשר שנוצר בתפילות בשבתות וחגים, אימוץ משמעותי של תלמידי הישיבה על ידי משפחות הקהילה, חברות במשך השבוע, אירועי שיא במהלך השנה ועוד. ההזדמנות של ליל שבועות קהילתי יכולה להוות גם הזדמנות אדירה לחינוך של עצמנו לאחריות חברתית, לתיקון אלטרצנטרי שבו אנחנו יודעים ומוכנים לוותר על חוויתם הרוחנית האגוצנטרית פרטית על מנת לחוות חוויה רחבה וגדולה הרבה יותר כחלק מקהילה, כחלק מציבור.

הן בית המדרש והן הקהילה יראו את שכרם במהלך זה. אנשי תורה ותלמידי החכמים היוצאים מבית מדרש היודע להיות חלק מקהילה, בחג השבועות ובמשך השנה, הם אנשי תורה ותלמידי חכמים איכותיים יותר, שיש באמתחתם את היכולת לראות את המציאות בצורה מורכבת ועמוקה יותר מאשר ההסתכלות הצרה של ארבע קירות בית המדרש, אנשי תורה ותלמידי חכמים היודעים להאיר פנים ולצאת מעצמם על מנת לעזור לזולת בשעת צרתו. כמו כן, קהילה שבמרכזה עומד בית מדרש שכזה תהיה קהילה ערכית יותר, רחבה ועמוקה יותר ורוחנית יותר.

ישיבת ההסדר "אהבת ישראל" נתיבות

כתובת: הרמב"ם 1 נתיבות

טלפון: 08-9945323

דוא"ל: office@mbn.org.il

אתר: www.yhn.co.il

